

BOHONY NÁNDOR

TATA 1695-BEN

Tata földesura, Csáky László gróf 1695-ben arra kényszerült, hogy 100 forint készpénz ellenében zálogba vesse 1646 óta birtokolt szabadalmas mezővárosát és az uradalomhoz tartozó falvakat.¹ A város elzálogosítása-kor készített összeírás, dolgozatunk voltaképpen tárgya, becses dokumentum,² mivel a lakosság demográfiai, vallási, foglalkozási és vagyoni viszonyait megörökítő adatai erősebb fénybe helyezik azt az 1685-tel, vagyis a város felszabadulásával induló, s az eddigiek során csak kevésbé feltárt korszakot, amire már végre nem a szüntelen hadakozás, hanem a háborús károk eltakarítása és az újjáépítés kibontakozása volt jellemző.

Az idézett összeírás elsőként is a telkeket, illetve a rajtuk élő családfők nevét, jogállását, vallását, foglalkozását tüntette fel, de ezen túlmenően megjelölte azt is, hogy őslakosok, vagy pedig ideszármazott jövevények voltak-e az illetők. Ezután gyermekeik számát, nevét, nemét, életkorát és családi állapotát adták meg az összeírók. A továbbiakban rögzítették, hogy a gazda kezén lévő telek mekkora része áll művelés alatt, sőt azt is, hogy mit termelnek az így hasznosított területen. Végül kimutatták a családfő állatállományát, ha volt, lejegyezték adósságát, sőt néha még azt is, hogy Csáky gróf alatt milyen szolgáltatások terhelték a birtokot.

Bár az összeírás célja nyilván afféle "gazdasági leltár" készítése volt, szerencsére olyan tények megörökítésére is sor került, melyek segítségével a 17. századi városkép néhány jellegzetessége is megragadható. Így pl. kétségtelen, hogy Tata még ekkor is magán viselte a megelőző korszakok pusztításait. Bizonyítja ezt, hogy a lakosság egy része, bizonyos "jövevény házas személyek" egy csoportja földbe vájt lyukakban, veremlakásokban élt. Az egyik nemesi funduson így pl. 13, a város határában 6, ún. Szent Iván hegy lábainál 10, a Kocsi utca melletti szabad térségben pedig 5 putrit jegyeztek fel.

Forrásunk két utca nevét is megőrizte. Ezek nyomvonalát nem ismerjük ugyan, de nevük alapján feltehető, hogy a Kocsi utca a hasonló nevű falu,

azaz délnyugat, Komáromi pedig a történeti megyeszékhely irányába, vagyis északnyugat felé vezetett. Az előbbi így a "Mészárosok útja"-ba, míg az utóbbi a Duna déli partján húzódó és nem kevésbé jelentős "via regia"-ba kapcsolta be helységüket.³

A városkép legjellegzetesebb elemét azonban mégsem a fentiek, hanem a vízimalmok képezték. Közülük négy valahol a vár alatti területen, további kettő, ti. a Zúgó- és a Kismalom a várfal tövében, míg a hetedik a Komáromi utca végén helyezkedett el. Jelenlétük elsősorban a várost észak-déli irányban átszelő és korszakunkban még bővizű Általérnek, a Tatai völgy legfontosabb vizének volt köszönhető.

A vizsgált adatfelvétel összesen 194 családfőt, köztük három nemest tartott nyilván. Ez a szám persze nem egészen hiteles, mivel a veremlakók és a városban állomásozó "hajdú-katonaság" adatait nem foglalja magában. Az így összeírt családfők közül 189 volt férfi (97,4 %) és ötöt (2,6 %) mint nőt vettek számba. Minthogy a férfiak közül három a nemesi kiváltságok birtokosa volt, az adózó családfők száma végeredményben 191 főre rúgott.

A következőkben már csak ez utóbbiak viszonyaival foglalkozva nem kis meglepetéssel vehettük tudomásul, hogy többségük, azaz 119 személy (62,3 %) jövevény volt Tatán, míg az őslakos családfők száma csak 55 főre (18,8 %) korlátozódott. Mindezek ismeretében joggal vetődik fel a kérdés, hogy vajon kik voltak, honnan származhattak, és mikor kerültek Tatára a lakosság több mint a felét adó telepések. EDELÉNYI SZABÓ kimutatásai szerint a 17. század első felében Tatára beköltöző telepések a Duna--Tisza közéről származó református magyarok voltak.⁴

A felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatok első pillantásra a fentieket igazolják. A 191 adóköteles családfő közül 173 (90,6 %) vallása volt megismerhető. Vonatkozó adataink a következőket mutatták:

A felekezet neve	A családfők száma	A családfők %-ában
Római katolikus	69	39,9
Református	73	42,2
Evangelikus	31	18,0
Összesen:	173	100,0

A legnépesebb felekezet így a reformátusoké volt, ezt kissé lemaradva a katolikusoké követte, míg az evangélikusok már a családfők ötödét sem érték el. Ám a reformátusok és a katolikusok közel egyforma létszáma gyanússá teszi EDELENYI SZABÓ idézett állítását. Más szóval, ha a családfők több mint a fele telepes, és ezekről tudni véljük, hogy reformátusok, akkor a jövevény családfők több mint felének is a "magyar vallást" kellene követnie. A kérdés megnyugtató tisztázása érdekében szétválasztottuk a lakosság különféle eredetű csoportjait és külön-külön is megvizsgáltuk az őslakos, a telepes és az ismeretlen eredetű családfők felekezeti összetételét.

	Katolikus		Református		Evangélikus	
	száma	%	száma	%	száma	%
Őslakosok	3	3,5	44	80,0	2	3,6
Telepesek	65	54,6	21	17,6	29	24,4
Ismeretlen eredetűek	1	11,1	8	88,9	-	-
Összesen	69	39,9	73	42,1	31	18,0

A számok nem hagynak kétséget afelől, hogy EDELENYI SZABÓ állításával szemben a reformátusok épp az őslakos családfők körében élveztek többséget, míg a telepesek nagyobb része a katolikus felekezethez tartozott. Ez utóbbiak tehát jöhettek a Duna--Tisza közéről, és lehettek magyarok is, sőt nemcsak lehettek, de nevük alapján azok is voltak, csak éppen kálvinisták nem lehettek többségükben. Minthogy a korabeli Tatán erőszakos katolizálásra nincs adat, (s ha lett volna is ilyen, ti. rekatolizáció, miért csak a jövevényeket vette volna célba), legfeljebb arra gondolhatunk, hogy EDELENYI SZABÓ reformátusait 1695-ben már mint őslakosokat vették számba, vagyis hogy az általa említett telepítési hullámot, újabb és újabb beköltözések követték. A kérdés tisztázása láthatóan további kutatásokat igényel.

Adataink segítségével 73 családfő (38,2 %) foglalkozása volt tisztáz-

ható. Ez utóbbiak között 39 csapót, 6 vargát, 4 fazekast, 3--3 csizmadiát, molnárt, szűrszabót, 2--2 asztalost, borbélyt, kovácsot, mészáros és szűcsöt, illetve 1--1 fonóasszonyt, péket és takácsot találtunk. A családfők többsége, mint erre közvetve maga a forrás is utal, nem az iparból, hanem a földművelésből élt.

A továbbiakban először a családok, illetve a háztartások számának és szerkezetének meghatározására tettünk kísérletet. Forrásunk segítségével 185 egység, LASLETT terminológiájával élve⁵ 185 családi háztartás belső viszonyait ismerhettük meg. (További hat esetben zálog-, illetve deserta telkek birtokosairól lévén szó, ilyen vizsgálat elvégzésére nem nyílt mód.) E családi háztartások körében a forrásunk alapján elvégezhető számítások szerint összesen 644 fő élt, egy családi háztartásra így átlagosan 3,48 fő jutott. A részleteket az alábbiak szemléltetik:

A családi háztartásban élők száma	A családi háztartások száma	A családi háztartások %-ában
1 fő	1	0,5
2 fő	49	26,5
3 fő	42	22,7
4 fő	64	34,6
5 fő	15	8,1
6 fő	10	5,4
7 fő	4	2,2
Összesen:	185	100,0

Családi háztartásaink közel fele (49,2 %) így csupán 1--3, valamivel több mint harmada (34,6 %) pedig csak 4 tagot számlált, és igazán népesnek csupán 16,2 %-uk volt mondható. Miként ezt már a fentiek is sejtethetik, a Tatán összeírt családi háztartások túlnyomó része csak egy-egy páros- vagy kiscsaládot foglalt magában. A több családmagból álló egységek, tehát az ún. törzs- vagy nagycsaládok száma pedig csak 11-re (5,9 %) korlátozódott, ami nem áll összhangban azzal a korábbi nézettel, miszerint az iparosítás előtti Magyarországra ez utóbbiak túlsúlya lett volna jel-

lemző.

A 185 családi háztartás kereteiben összesen 268 gyermek élt, s ez azt jelenti, hogy egy családi háztartásra átlagosan 1,4 utódot lehet számítani. Ez a szám azonban még a kor mostoha viszonyait tekintve is igen alacsonynak tűnik, hisz azt jelenti, hogy még a szülők utánpótlása, végsősoron tehát a lakosság fennmaradása sem volt így biztosítva. Lehangelő adatainknak ugyan ellentmondhat, hogy a 18. század során növekedett a város lakossága,⁶ de nem téveszthetjük szem elől, hogy a gyarapodás legfőbb forrása nem a természetes szaporulat, hanem a nagyarányú telepítés volt.⁷

Az egy családra jutó átlagérték persze elég nagy különbségeket takar. E számban ui. nemcsak a gyermektelen háztartások "eredményei" foglaltatnak benne, hanem azoké az egységeké is, ahol négy--öt éves száj mindennapi kenyerét kellett előteremtenie az apának. Ime, a részletek:

A családi háztartásokban összeírt gyermekek száma	A családi háztartások száma	A családi háztartások %-ában
nincs gyermek	49	26,5
1 "	48	25,9
2 "	59	31,9
3 "	17	9,2
4 "	9	4,9
5 "	3	1,6
Összesen:	185	100,0

A családi háztartások durván negyede eszerint nem részesült a gyermekáldás örömeiben, és közel ekkora volt az "egykés" családok aránya is. Két gyermeket mondhatott magáénak a családfők közel harmada, míg a 3-5 gyermekesek csoportja már a 20 százalékot sem érte el. Adataink birtokában így arra kerestünk választ, hogy a forrásunk segítségével megismerhető tényezők (vallási hovatartozás, a családfők eredete és anyagi helyzete) közül vajon melyik lehetett vagy volt hatással a gyermeklétszám alakulására, vagyis, hogy a felsoroltak közül melyik kapott vagy kapha-

tott szerepet meghatározott "demográfiai magatartás" kialakításában. Vizsgálatunk hamar kiderítette, hogy a vallási hovatartozásnak, azaz valamely felekezet erkölcsi normarendszerének nem volt jelentősége e téren. Ennek bizonyítékául lássuk az alábbiakat!

	Gyermekek s z á m a	Családfők s z á m a	Egy családi háztartásra jutó gyermekek
Katolikus	34	25	1,36
Református	179	124	1,44
Evangélikus	47	30	1,56
Ismeretlen vallású	8	6	1,33
Összesen:	268	185	1,46

De megdőlt az a feltevésünk is, amely az új otthonuk és egzisztenciájuk- megteremtésén fáradozó telepesek körében kereste a születéskorlátozásra törekvő magatartás fő képviselőit.

	Gyermekek s z á m a	Családfők s z á m a	Egy családra jutó átlag
Őslakosok	75	58	1,31
Telepesek	163	109	1,52
Ismeretlenek	30	18	1,6
Összesen:	268	185	1,44

Végezetül a vagyoni helyzet népesedésre gyakorolt hatását vizsgáltuk meg. Adataink az itt következőket mutatták:

Vetésterület köből	A gazdák és gyermekeik s z á m a		Az 1 háztartásra eső átlag
40 --	1	-	-
30 -- 35	5	7	1,4
20 -- 29	8	14	0,6
15 -- 19	18	34	0,5
10 -- 14	17	28	0,6
5 -- 9	34	48	0,7
0,5 -- 4	47	55	1,2
--	55	82	1,5
Összesen:	185	268	1,4

Ezek szerint az egy családi háztartásra jutó 1,4-es átlagértéket csupán két kategória, ti. a legmódosabb, vagyis a 30--35, illetve a legszegényebb, azaz a 0,5--4 köblös szántót birtoklók, illetve a földdel már nem rendelkező nincstelenek közelítették meg, tehát azoknak a csoportja, ahol a viszonylag magasabb gyermeklétszám már nem, illetve még nem befolyásolta lényegesen a család mindennapi viszonyait. A többség, vagyis az 5--20 köből szántót birtoklók családjában már csak 0,6 volt az utódok átlagos létszáma, vagyis jóval kisebb mint az előbbiek körében. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy egyedül az anyagi viszonyoknak volt némi hatása a gyermeklétszám alakulására.

Ami most már a gyermekek nemi megoszlását illeti, közülük 170 (63,4%) volt fiú, 98 (33,4 %) pedig leány. A fiúk sorában 11 már házasságban, de apja tűzhelyénél élt. Forrásunk segítségével 229 (85,4 %) fiú és leány életkora volt megismerhető. Vonatkozó adataikat az alábbiak szemléltetik:

Életkor éves	Fiúk fő	Leányok fő	Összesen fő	A gyermekek %-ában
0 -- 1	24	15	39	17,0
2 -- 4	55	28	83	36,3
5 -- 9	45	33	78	34,1

10 -- 14	10	6	16	7,0
15 -- 19	9	-	9	3,9
20 -- 29	3	-	3	1,3
30 -- 39	1	-	1	0,4
Összesen:	147	82	229	100,0

Mint a fentiekből is jól látható, a gyermekek derékhadát a 2 és 4, illetve az 5 és 9 életév közti fiúk és lányok alkották. Őket a 0 és 1 év közöttiek, tehát a legapróbbak követték. Adataink érdekessége, hogy 15 év feletti lányt már nem találtak az összeírók. Mindez arra enged következtetni, hogy a lányok mai szemmel nézve igen korán, már a 15--16. életév táján eladó sorba kerültek és házasságot kötöttek. De gondolhatunk arra is, bár erre konkrét adataink nincsenek, hogy egy részük idegen családokhoz, vagy más helységbe ment szolgálni, s talán ezért nem szerepelnek a vizsgált összeírásban. A kor viszonyaira mi sem lehet jellemzőbb mint az, hogy e 268 gyermek közül mindössze kettő, a 10 esztendőes Czibulyka Marina és Dubicz Márton ismeretlen korú és nevű fia járt csak iskolába. Az utób- biról még azt is elárulja forrásunk, hogy mendikáns, azaz szolgáldeák volt, ami esetleg azzal is magyarázható, hogy nem édesgyermeke volt aty- jának. Feltűnő az is, hogy mindkét gyermek iparosszülőktől, közelebbről csapómesterektől származott, s ez arra enged következtetni, hogy az ipa- rosok jobban felismerték a tanulás, az iskoláztatás jelentőségét.

A gazdasági viszonyok elemzésére térve elsőként is azt állapíthattuk meg, hogy városi belsőséggel 185 adóköteles családfő (az adóköteles csa- ládfők 100 %-a) rendelkezett. Közülük 16 (8,6 %) egész, 1 (0,6 %) három- negyed, 44 (23,8 %) fél, 124 (67,0 %) pedig negyed porta birtokosa volt. Forrásunkat szemlélve két dolog is feltűnt. Egyrészt az, hogy összeírá- sunk 55 esetben (az adóköteles telkek 27,9 %-a) nem adta meg a fundushoz tartozó szántó és rét állományát, csupán csak azt jelezte, hogy a szóban- forgó belsőség egész vagy tört teleknek minősül-e. (Eltitkolásról így szó sem lehet, hisz ez esetben a belsőséget nem tüntették volna fel, arról már nem is beszélve, hogy az adatok meghamisításához sem a régi, sem pe- dig az új földesúrnak nem fűződhetett érdeke.) Másrészt szembe ötlött az is, hogy a belsőségekhez még ugyanazon telekkategórián belül is igen el-

térő nagyságú külsőség tartozott. Az egész telekhez így pl. 14--46, a félhez 2--29, a negyedhez pedig 0,5--18 köből szántó és a fenti sorrendben haladva 5--25 és 1-10, illetve 1--6 szekér szénát termő kaszáló kapcsolódott. De volt példa arra is, hogy a külsőség kizárólag csak szántót, vagy csupán csak rétet foglalt magában. A mondottakból, vagyis abból, hogy forrásunk tanúsága szerint a külsőség nem csatlakozott szilárdan és véglegesen a beltelekhez, és hogy a külsőség terjedelme nem igazodott a belsőség diktálta arányokhoz, arra következtethetünk, hogy a török alatt Tatán is fellazult, majd megszűnt a szilárd telekrendszer és átadta helyét a földközösség valamely formájának. A fundushoz csak lazán kapcsolódó és változó nagyságú szántóterület méreteit nyilván a gazda igaereje határozta meg, s így fordulhatott elő, hogy az egyik egészhelyes gazda néha hárommennyi szántót tört fel magának, mint ugyancsak egésztelkes társá.

A tataiak használatában összeírásunk szerint 1273,5 köből szántó, 323 szekér szénát adó rét és 224 kapás szőlő volt. E nagyon is változatos és labilis értékű egységeket modern mértékekre átszámítva durván 1109,6 kat. holdra becsülhetjük a művelés alatt álló földállományt.⁸ Ez utóbbi túlnyomó részét, azaz 955,13 kat. holdat mint szántót (86,1 %), további 141,31 kat. holdat mint kaszálót (12,7 %), végül a fennmaradó 13,16 kat. holdat mint szőlőföldet (1,2 %) hasznosították.

A részint termékeny, részint viszont közepes minőségű szántókat három nyomásban művelték és az alábbiak szerint hasznosították:

A gabona neve	Vetésterülete köbölben	A szántók %-ában
<u>Ősziek</u>		
árpa	10,5	0,8
búza	732,0	57,5
Összesen:	742,0	58,3
<u>Tavasziak</u>		
árpa	158,5	12,4
búza	11,75	0,9
rozsa	10,0	0,8

tönköly	1,5	0,2
zab	349,25	24,7
Összesen:	531,0	41,7
Mindösszesen:	1273,5	100,0

A kenyérmagvak (őszi- tavaszi búza, tönköly) vetésterülete így 745,25, a takarmánygabonáé (őszi- tavaszi árpa, rozs és zab) pedig 528,25 köbölre rúgott, vagyis nem volt sokkal kevesebb, mint az előbbieké. A kenyér- és a takarmánygabona vetésterülete tehát durván úgy aránylott egymáshoz, mint hat a négyhez. Mindez felveti azt a fontos kérdést, hogy a kenyérgabona vetésterülete vajon fedezhette-e az összírottak szükségleteit. SLICHER VAN BATH szerint⁹ három, illetve négyszeres szemhozam esetén másfél--két hektár szántó volt képes eltartani egy embert. A 745,26 köbölnyi búzaföld számításaink szerint 558,93 kat. holdat, azaz 321,59 hektárt tett ki, s ez azt jelenti, hogy a 644 összeírottra fejenként 0,49 hektár jutott, vagyis jóval kevesebb a SLICHER VAN BATH által megjelölt értéknél. Valamivel kedvezőbb eredményre jutunk, ha a terméseredmények felől közelítjük meg a kérdést. A város 1720. évi összeírásának jegyzőkönyvében azt olvashatjuk, hogy a szántók egységnyi területén átlagosan négy köböl gabona termett. A kenyérgabona termelésére fordított 745,25 köbölnyi vetésterületen így megint csak átlagot véve alapul 2981 köböl, vagyis 1618,7 hektoliter gabona volt előállítható. Arányos megoszlás esetén a fenti 644 személlyel számolva egy főre 2,51 hektoliter jutott volna, s ez a nagyságrend már fedezhette a szükségleteket.¹⁰ Csak-hogy a fent kimutatott gabonatermés korántsem egyenletesen oszlott meg az adózók kezén, és a megtermelt gabonát sem lehetett csak az élelmezésre fordítani, mivel a termés negyedét, mint vetőmagot félre kellett tenni, a fennmaradó mennyiség további tíz százalékára pedig az egyház, illetve a tizedbérlő tartott számot. Összegezve megállapítható, ha krónikus éhezéssel nem kell is számolnunk a korabeli Tatán, a kenyérfejadagok azért elég szűkösek lehettek. Erre utal egyébként az a forrásunkban gyakran felbukkanó, főleg a törttelkes gazdák neve alatt olvasható sztereotíp fordulat: "aratással keresi kenyerét".

Fentebb már láttuk, hogy a szántók 41 %-át a takarmánygabona, első-sorban a zab és az árpa foglalta el. Mindez azt sejteti, hogy a lakosság-

nak viszonylag jelentékeny állatállomány volt a kezén. A takarmánygabona termesztésére fordított szántókon számításaink szerint 1379 köből (758,6 hl) zab, 676 köből (367 hl) árpa és 40 köből (21,7 hl) rozs termett. A 18. századi hektoliter -- súlyokkal számolva¹¹ ez összesen 286 q zabot, 228 q árpát és 14 q rozsot jelentett, vagyis elég tekintélyes mennyiségre rúgott.

A fent kimutatott szemtermésre égető szüksége is lehetett a lakosságnak, ui. a rétek nem voltak valami híresek. A 323 szekér szénát adó, számításunk szerint mintegy 141,31 kat. holdra terjedő kaszálókról az 1720-as összeírás megjegyzi, hogy ezek nagyobb része az erdőkben, egy kisebb hányada pedig a subvinetumban, vagyis az ún. szőlőaljában helyezkedett el. Minőségükre jellemző, hogy sarjút sem ezeken, sem amazokon nem lehetett kaszálni. Így e sovány rétek termését hozzávetőlegesen 8--8,5 mázsára becsülve¹² megállapítható, hogy ezek korántsem fedezhették az állatállomány szükségleteit.

Az adóköteles családfők közül 45 (23,6 %) rendelkezett szőlőingatlan-nal. A kerükben lévő terület csupán 13,16 kat. holdra terjedt, vagyis a megművelt földeknek mindössze 17,7 %-át tette ki. Bár a természeti viszonyok, így a talajadottság és a besugárzás mennyisége kedveztek a szőlőtermelésnek, a szőlőskertek mégsem lehettek valami virágzó karban, hiszen még 1720-ban is azt jegyezték fel róluk, hogy termékenyséjük közepes, egy kapáson átlagosan egy urna bor terem, ráadásul ez utóbbi sem volt jó minőségű. A szükséges számításokat elvégezve azt kaptuk eredményül, hogy a 224 kapaalja szőlőn átlagosan 121,6 hektoliter bor teremhett,¹³ s ez legfeljebb csak a termelők szükségleteit fedezhette, értékesítésre nem juthatott.

A mezőgazdaság másik üzemágára, az állattartásra térve megállapítható volt, hogy a lakosság már ekkor is elég tekintélyes állatállománnyal rendelkezett. Gazdaságaik keretében így 341 ökröt, 440 tehenet, 306 borjút, 177 tinót, 48 üszőt, 6 tulkot, 112 lovat, 19 csikót, 928 juhot, 678 bárányt, 324 sertést, 232 malacot, 638 tyúkot, 181 ludat és két kacsát írtak össze. Csupán a fejlettkorú állatokat véve figyelembe 1 kat. holdra így 1,11 számosállat jutott. Az állatállomány legdöntőbb és legfontosabb elemét persze a nélkülözhetetlen igaerőt szolgáltató ökrök képezték. Ez utóbbiak számától függött ui. a gazda által feltörhető földmennyiség és

túlzás nélkül mondható, hogy jórészt ettől függött sorsának alakulása is. Az igaerő és a megművelt földterület közti szoros összefüggést az alábbi kimutatás is szemlélteti:

Vetésterület kat.hold	Telkek s z á m a	Ökrök	Az 1 telekre jutó ökrök száma
21 -- 33	10	87	8,7
10 -- 20	26	142	5,5
5 -- 9,8	32	75	2,3
0,5 -- 4,5	62	31	0,5
--	55	6	0,1
Összesen:	185	341	1,8

A fentiekből látható, hogy a 21--33, illetve a 10--20 kat. holdas gazdaságok még ki tudták állítani a föld viszonylag jobb megmunkálásához e vidéken szükséges négyes ökörfogatot, az ennél kisebb parcellákkal rendelkezők viszont már nem. Ez utóbbiak előtt két lehetőség állott. Vagy két ökörrel szántottak, s ez esetben a föld gyengén fizetett, vagy ökröket vettek kölcsön, ezért viszont nekik kellett fizetniük. Bármelyik utat járták is, a végeredmény a fokozatos elszegényedés volt.

A szarvasmarha mellett még a több mint másfélezerre menő juh és bárány érdemel figyelmet. A későbbiekben oly jelentékeny Tata környéki juhászat, eszerint már korszakunkban sem volt elhanyagolható tényező. Már csak azért sem, mert a jelek alapján ez lehetett a helyi mezőgazdaság egyetlen olyan területe, ahol a lakosság egy része felesleggel, mégpedig -- gondoljunk a komáromi és a tatabányai helyőrségre --, könnyen értékesíthető áruféleséggel rendelkezett.

A gazdasági élet kapcsán végezetül az iparról kell néhány szót ejtenünk. A jelentéktelen, lényegében csak a leghétköznapiabb szükségleteket kielégítő kézműipari tevékenységből mindössze kettő, és pedig a malomipar, illetve a gubácsapók köre érdemel fokozottabb figyelmet. Jelenlétüket a vízbőség magyarázza és esetleg a jobb értékesítési lehetőség, bár nagy kérdés, hogy a 39 csapó vajon hol talált termékeinek piacot. Forrásunk

tanúsága szerint ez utóbbi nem lehetett könnyű dolog. Az egyikről, Lackó Jánosról azt olvashatjuk, "mesterséggel, aratással él". Egy másikról, Nagy Mátyásról pedig azt, hogy "aratással keresi kenyerét és kicsin mesterséggel". De őket még legalább részben eltartotta szakmájuk, mint ahogy azokat is -- s ez eléggé általános volt a tatai iparúzők körében --, akik mesterségük mellett kisebb-nagyobb földet vettek művelés alá. Ám akadt olyan csapó is, nem is egy, mint pl. Nagy István, akinek neve alatt csupán annyi állt, "Nihil habet.", azaz semmivel sem rendelkezett. Mindent összevetve megállapítható, hogy az ipari tevékenység csak alárendelt szerepet játszott a korabeli Tatán, a gazdasági élet alapját, legfontosabb elemét a mezőgazdaság képezte.

A város adófizető társadalma gazdasági tekintetben korántsem volt egységes. Minthogy a megélhetés alapját elsősorban az agrárkultúra jelentette, az adófizetőket is a földingatlan és az állatvagyon mentén húzható képzeletbeli vonal osztotta kisebb--nagyobb csoportokra.

A helyi társadalom élén az a 36 gazda (19,6 %) állott, akiknek fundusához egyenként 29--46 köböl szántó és 2--15 currus rét tartozott. Vagyonukat így összesen 758,5 köböl szántó (59,6 %), 250 szekér szénát adó rét (77,4 %), 97 kapás szőlő (43,3 %), 825 szarvasmarha (62,6 %), 102 ló és csikó (77,8 %) 1231 juh és bárány (76,6 %), 331 sertés és malac (59,6 %) és 357 baromfi (43,5 %) alkotta. Vagyis ők birtokolták a szántók valamivel több mint felét, a kaszálók háromnegyedét, s így érthető az is, hogy e három tucatnyi birtokos kezén összpontosult az állatállomány túlnyomó része. Közülük is kiemelkedett a bíró, Czövek István, akinek 46 köböl szántója, 15 szekér szénát termelő kaszálója és 25 fossor szőlője mellett még 12 ökre, 18 tehene, 13 tinója, 12 borja, 3 lova, 225 juha és báránya, 27 disznója és 25 baromfija is volt.

A második körbe 98 mezővárosi polgárt (60,8 %) sorolhattunk. Ezek egyenként 0,5--13 köböl szántót és 1--6 szekér szénát adó rétet számíthattak belsőségeikhez. Ingatlanaikat végeredményben 515 köböl szántó (40,4 %), 110 kapás szőlő (49,1 %) és 69 szekér szénát adó rét (21,4 %), állatállományukat pedig 463 szarvasmarha (35,2 %), 29 ló és csikó (22 %), 375 juh és bárány (23,4 %), 214 sertés és malac (38,5 %), végül 428 baromfi (52,1 %) jelentette. Eszerint ők birtokolták a szántók közel felét, a réteknek viszont már csak ötöde volt a kezükön. Ezzel magyarázható,

hogy állatállományuk már korántsem volt olyan népes, mint a fentieké. E csoport egyik legmódosabb képviselője, Faragó István pl. 12,5 köből szántót, 5 szekérnyi szénát termő rétet, 4 kapaalja szőlőt, 2 ökröt, 4 tehenet, 5 borjút, 2 tinót, 5 tyúkot, illetve 19 sertést és malacot mondhatott a magáénak.

Végül a helyi társadalom legalján elhelyezkedő 55 családfőről (29,7 %) kell szót ejtenünk. Ezek belsőségéhez, mint említettük, már nem, vagy csak elvétve tartozott külsőség, s ez utóbbi is csupán kaszálót foglalt magában. Mezőgazdaságilag hasznosított földingatlanukat így mindössze 4 szekér szénát adó rét (1,2 %), 17 kapás szőlő (7,6 %) képezte, állatállományuk pedig csupán 30 szarvasmarhát (2,2 %), 11 disznót és malacot (1,9 %) és 36 baromfit (4,4 %) számlált. E rétegbe tartozott az iparosok közel harmada, a csapók több mint fele, s összeírásunk fentebb már részben idézett bejegyzései nem hagynak kétséget afelől, hogy iparúzóink valóban szerény viszonyok között éltek. Továbbá ide tartoztak a testi fogyatékosok és az öregek, akik már nem tudtak magukon segíteni. Ilyen volt pl. a négy gyermekes Markó Márton, akiről azt olvashatjuk, "nemrég megvakult, minden szemevilágától megfogyatkozott,... Istennek nyomorúltja. Semmije sincs." Vagy pl. Körösy Mihály, akiről meg azt írták, "semmije nincs, árva vája vagyon, adós fl(orens) 100."

Dolgozatunk végére érve a levonható gazdaság- és társadalomtörténeti tanulságok összegzése gyanánt végül is azt mondhatjuk, hogy a török kiverését követő évtizedben Tatán elsősorban a földművelés biztosította a megélhetést. A megmaradás, az újrakezdés egyetlen záloga a mezőgazdasági termelés kiszélesítése volt, ez viszont, mint korábban már láttuk, az igaerőtől függött. A legfontosabb társadalomtörténeti következtetés pedig az, hogy a megélhetésért folytatott küzdelem nyertesei azok a gazdák voltak, akiknek sikerült igavonó állataikat a békésebb időkre átmenteniük.

JEGYZETEK

1. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban O.L.) Az Eszterházy család tatabi és csákvári levéltára. P. 198. Dominium Tata. Fasc. 24. 7. cs. nro. 384.
2. Komárom megye és Komárom szabad királyi város. Szerk.: Borovszky Samu. Bp., (1909.) 126. 1.
3. Fényes Elek: A magyar birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. I. Komárom vármegye. Pest, 1848. 38., 40. 1.
4. Edelényi Szabó Dénes: Komárom megye felekezeti és nemzetiségi viszonyai a mohácsi véstől napjainkig. Bp., 1912. 60. 1.
5. Laslett, Peter: A család és a háztartás. Történeti megközelítések. Világtörténet, 1979. 4. sz. 8. 1.
6. 1715-ben 266, öt évvel később 168, 1784/85-ben pedig 785 családfőt írtak össze. Minderre ld. Acsády Ignác: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720--1721. Bp., 1896. 63. 1., továbbá O.L. Filmtár. Conscriptio regnicolaris anno 1720. N. 79. 3146. sz. doboz, illetve Thirring Gusztáv: Komárom megye népessége II. József korában. Magyar Statisztikai Szemle, 1940. 5. sz. 4. 1.
7. Ld. a 4. sz. jegyzetet
8. A köbölt 1200, a kapást 95 négyszögölnek vettük, (v.ö. Acsády: I. m. 26. 1.), a currust viszont 700 négyszögölnek számítottuk. Ez utóbbira ld. Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Bp., 1978. 239. 1.
9. Idézi Wellmann Imre: A magyar mezőgazdaság története a XVIII. században. Bp., 1979. 190. 1.
10. Egy fő évi gabonaszükségletét évi 256 literre tettük. V.ö. Varga Gyula: Kismarja. Egy szabad paraszti közösség a feudalizmus bomlásának korában. In: Agrártörténeti tanulmányok. Szerk.: Szabó István. Bp., 1960. 135. 1.
11. A 18. századi hektolitersúlyokra ld. Bogdán István -- Papp Zsigmond -- Szabó Miklós: Kétszázéves gabonaszemek az Országos Levéltárban. Agrártörténeti szemle, 1963. 1--2. sz. 54--58. 1.
12. Bogdán: I.m. 239. 1.
13. Az urna úrtartalmát 54,4 literrel vettük azonosnak.